

УДК 7.04

Недлінська Анна Анатоліївна,
наукова співробітниця
відділу науково-просвітницької роботи,
Кіровоградський обласний художній музей
(м. Кропивницький, Україна)
annanedlinska@gmail.com

Anna A. Nedlinska
Research Fellow,
Scientific-Educational Department,
Kirovohrad Regional Art Museum
(Kropyvnytskyi, Ukraine)

ФЕНОМЕН МИСЛИВСЬКОЇ ХОРУГВИ З ФОНДОВОГО ЗІБРАННЯ КІРОВОГРАДСЬКОГО ОБЛАСНОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ

PHENOMENON OF THE HUNTING GONFALON OF KIROVOHRAD REGIONAL ART MUSEUM'S FUNDS

Анотація

У статті досліджено мисливську хоругву – один із раритетних експонатів сакрального мистецтва з фондового зібрання Кіровоградського обласного художнього музею, визначено її історико-культурну та художню цінність. Зважаючи на те, що аналогії означеної хоругви в Україні не виявлено, ця сакральна річ є унікальною.

Ключові слова: мисливська хоругва XVIII століття, олійний живопис на полотні, бароко, Святий Євстафій Плакида.

Abstract

This article explores the hunting gonfalon as one of rare exhibits of sacral art from the stock collection of Kirovohrad Regional Art Museum, its historical, cultural and artistic values. This sacred thing is unique due to the fact that no analogy has been identified in Ukraine so far.

Key words: hunting gonfalon of the eighteenth century; oil painting on canvas; baroque; St. Eustachius Placidus.

Кіровоградський обласний художній музей володіє однією із кращих у Центральній Україні колекцій творів сакрального мистецтва. У постійній експозиції особливе місце належить залу сакрального мистецтва, де експонується унікальний та загадковий музейний раритет – мисливська хоругва, створена у XVIII ст. невідомим майстром. Вона має вигляд полотна із двостороннім олійним живописом, натягнутого на оленьчі роги шириною 95 см і довжиною 80 см із фрагментом черепа. Це – чудовий взірець “народного малярства” доби бароко, притаманного для українського іконопису XVII–XVIII ст. з його авторським баченням того чи того релігійного сюжету.

Ім'я замовника та автора хоругви, а також місце її створення достеменно невідомі. Є лише версії та припущення, які потребують додаткового дослідження. Оскільки в Україні не виявлені аналогічні чи схожі твори мистецтва, означену хоругву можна вважати унікальною.

У першій пол. XX ст. хоругва потрапила до Кіровоградського обласного краєзнавчого музею (П. Рибалко зазначає, що цей предмет перебував у довоєнних фондах КОКМ¹), де зберігалася як “козацьке знамено на оленьчих рогах”: під цією назвою твір згадано у “Выписке из реставрационного паспорта № 2985 на реставрацию художественного произведения” від ДНДРМ МК УРСР. Проте серед козацьких знамен, що вціліли до нашого часу, такий зразок не виявлено.

Вперше цей твір мистецтва назвали мисливською хоругвою на оленьчих рогах у каталозі “Виставки реставрированных художественных ценностей Украинской ССР” (Київ, 1981)². З такою атрибуцією погоджується і художник-реставратор В. Цитович³, який зазначає, що картина із двобічним зображенням на полотні, натягнутому на оленьчі роги, є українською мисливською хоругвою XVIII ст.

Під час написання статті авторка консультувалася зі священнослужителями Української православної церкви, які заперечили ймовірність використання такої хоругви в церковних літургіях та у храмових спорудах, проте відзначили високий рівень майстерності невідомого художника та його належність до “народного малярства”.

Щодо проведення реставрації хоругви, згідно із “Выпиской из реставрационного паспорта № 2985 на реставрацию художественного произведения”, вона розпочалася в 1977 р. в Державних науково-дослідних реставраційних майстернях Міністерства культури УРСР (нині – Національний науково-дослідний реставраційний центр України, м. Київ). Реставрацію живопису здійснила завідувач науково-дослідного відділу станкового живопису ДНДРМ А. Ачкасова, а оленьчі роги реставрував Є. Новицький. На той час хоругва мала серйозні пошкодження: розгалуження рогів розпалося надвоє, зламавши

1 Рибалко П. Реставрація музейних предметів у Кіровоградському обласному краєзнавчому музеї // Наукові доповіді VII Міжнародної науково-практичної конференції в ННДРЦУ. – Київ, 2009. – С. 259.

2 Виставка реставрированных художественных ценностей Украинской ССР. Каталог // Под ред. А. А. Ромейко – Київ, 1981. – С. 5.

3 Цитович В. Зберегти для нащадків // Вітчизна. – 1983. – № 2. – С. 162.

кістки черепної коробки, полотно із залишками живопису звисало клаптями, позолота й поліхромне розфарбовування рогів ледь проглядалися під шаром бруду. Про історію та складнощі реставрації А. Ачкасова пише у статті “Повернута хоругва” і зазначає, що можливість проведення реставраційних робіт з’явилася завдяки новій методиці колег-москвичів І. Сурова та Л. Яшкіної⁴.

Під час реставрації означеної унікальної пам’ятки було застосовано оригінальну методику з’єднання численних розривів полотна у стик без накладання латок. У 1982 р., зважаючи на незвичність таких реставраційних робіт, вирішили демонструвати експонат у Києві на виставці “Реставрированные художественные ценности Украинской ССР”. Після реставрації хоругва в 1984 р. експонувалася на Всесоюзній виставці “Реставрация музейных ценностей в СРСР” у Центральному будинку художника в Москві.

Після створення в 1993 р. Кіровоградського обласного художнього музею наказом Міністерства культури України № 36 від 1 лютого 1994 р. “Про передачу експонатів” цей витвір мистецтва передали з Кіровоградського обласного краєзнавчого музею до наших фондів.

Лицьовий бік хоругви прикрашений бароковим живописом із зображенням сцени з життя св. Євстафія Плакиди – покровителя мисливства. Значну увагу невідомий живописець приділив деталізації пейзажу, на тлі якого представлено сюжет. У центрі полотна зображено одягненого в античні лати та червоний плащ римського воєначальника Євстафія Плакиду. Він приголомшений видінням оленя під час полювання, тому широко розвів руки і став на коліно. На землі лежить шолом, лук та стріли воєначальника: ще за мить до цього св. Євстафій наздоганяв свою здобич, але все змінилося і язичник став християнином, а навколо його голови з’явився німб – символ святості. Ліворуч зображено вірного коня св. Євстафія, праворуч – оленя, між рогами якого – чудесне видіння: дерев’яний хрест із розіп’ятим Ісусом Христом. У християнському мистецтві образ оленя уособлює самого Христа чи янгола-посланця. В іконографії образ оленя присутній у сюжетах зі святими воїнами-мисливцями.

В сюжетному живописі хоругви спостерігається порушення послідовності подій “життєвої історії” св. Плакиди: він – вже “обраний”, проте представлений як гонитель священного оленя – язичник, який лише наближається до духовного прозріння.

Угорі на чільному боці хоругви збереглися залишки напису червоною фарбою: “БРАЗЬ СТАГО ІКО ЄВСТАВІЯ ПЛАКІДЫ”. Св. Євстафія Плакиду шанує православна, католицька та англіканська церкви.

На другому боці хоругви на тлі пейзажу зображено двох святих – преподобну Домнікію (її вшановують українські православна та греко-католицька церкви) та святого апостола Якова, які, ймовірно, були небесними покровителями родини власника хоругви. Вбрана у блідо-рожевий хітон свята сповнена спокою та умиротворення. Її голову покриває коричневий мафорій, у руках вона тримає чотки. Поряд із Домнікією – сповнена напруженого драматизму постать апостола Якова із книгою в лівій руці. Між святими у верхній частині полотна зображено Бога Отця із трикутним німбом, він тримає сферу.

Очевидно, ця хоругва була атрибутом урочистого виїзду на полювання – важливим сакральним-ритуальним предметом, адже оленячі роги виконували функцію оберега та дуже цінувалися, особливо якщо оленя вполював сам господар. Хто міг дозволити собі таку розкішну річ? Однозначної відповіді немає. Ним міг бути як представник заможної козацької старшини, так і шляхетна особа, яка мала високе становище в тогочасному суспільстві.

На користь того, що означене полотно, найімовірніше, створив український майстер, свідчить вільне трактування сюжету, колорит, варіативність зображень святих, підкреслення мужності (адже в часи створення хоругви відбувалося піднесення національно-визвольного руху), багате декорування кінської зброї, зброї та одягу, елементи барокової образності, притаманні українському народному іконопису. Цікавим є орнамент із завитків, розташований по контуру сюжету із зображенням преподобної Домнікії та апостола Якова. Такі елементи трапляються на геральдичних знаках, а також у оздобленні деяких ікон. Наприклад, у експозиції нашого музею є ікона “Воскресіння Христа” (XIX ст.) зі схожим орнаментом.

В часи незалежної України означена хоругва експонувалася на виставці відреставрованих творів “Минуле, врятоване для майбутнього: відроджені святині національного історико-культурного надбання” до 75-річчя ННДРЦУ в Національному музеї Тараса Шевченка (Київ, 2013) та на виставці ННДРЦУ “Щоб зберегти на всі віки скарби козацької доби” в Музеї історії міста Києва (Київ, 2017).

Дослідження хоругви має продовжуватися, адже її наукова атрибуція потребує залучення архівних джерел та пошуку аналогій, що допоможуть відкрити завісу таємничості щодо походження і призначення цього унікального мистецького твору.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ачкасова А. Повернута хоругва // Вечірній Київ . – 1988. – № 116, 20 травня. – С. 3.
2. Виставка реставрированных художественных ценностей Украинской ССР. Каталог // Под ред. А. А. Ромейко. – Киев, 1981. – 16 с.
3. Выписка из реставрационного паспорта № 2985 на реставрацию художественного произведения // Фондове зібрання КОХМ.
4. Забашта Р. Образ оленя у християнському мистецтві України // Студії мистецтвознавчі. – 2007. – № 1 (17). – С. 46–75.
5. Логінова О., Ромащенко В. Реставрація музейних цінностей // Образотворче мистецтво. – 1984. – № 5. – С. 16–17.

4 Ачкасова А. Повернута хоругва // Вечірній Київ. – 1988. – № 116, 20 травня. – С. 3.

6. Рибалко П. Реставрація музейних предметів у Кіровоградському обласному краєзнавчому музеї // Наукові доповіді VII Міжнародної науково-практичної конференції в ННДРЦУ. – Київ, 2009. – С. 258–264.

7. Цитович В. Зберегти для нащадків // Вітчизна. – 1983. – № 2. – С. 161–163.

REFERENCES

1. Achkasova A. Povernuta khoruhva // Vechirniy Kyiv . – 1988. – № 116, 20 travnia. – S. 3.
2. Vystavka restavrirovannykh khudozhestvennykh tsennostey Ukrainskoy SSR. Katalog // Pod red. A. A. Romeyko – Kiev, 1981. – 16 s.
3. Vypiska iz restavratsionnogo pasporta № 2985 na restavratsiyu khudozhestvennogo proizvedeniya // Fondove zibrannya KOHM.
4. Zabashka R. Obraz olenya u khrystyianskomu mystetstvi Ukrainy // Studii mystetstvovnavchi. – 2007. – № 1 (17). – S. 46–75.
5. Lohinova O., Romashchenko V. Restavratsiya muzeynykh tsinnostey // Obrazotvorche mystetstvo. – 1984. – № 5. – S. 16–17.
6. Rybalko P. Restavratsiya muzeynykh predmetiv u Kirovohradskomu oblasnomu krayeznavchomu muzei // Naukovi dopovidi 7 Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii v NNDRTsU. – Kyiv, 2009. – S. 258–264.
7. Tsytovyeh V. Zberehty dlia nashchadkiv // Vitchyzna. – 1983. – № 2. – S. 161–163.

Перелік ілюстрацій:

- Рис. 1.** Хоругва у постійній експозиції.
Рис. 2. Лицьове зображення на хоругві.
Рис. 3. Основа-ріг.
Рис. 4. Фрагмент черепа оленя.
Рис. 5. Зображення св. Євстафія Плакиди. Фрагмент.
Рис. 6. Зображення оленя з Розп'яттям. Фрагмент.
Рис. 7. Зображення коня св. Євстафія. Фрагмент.
Рис. 8. Зворотне зображення на хоругві.
Рис. 9. Зображення преподобної Домнікії. Фрагмент.
Рис. 10. Зображення св. Якова. Фрагмент.
Рис. 11. Зображення Бога. Фрагмент.
Рис. 12. Зображення пейзажу. Фрагмент.
Рис. 13. Фрагмент оленячого рогу з позолотою.

Рис. 1

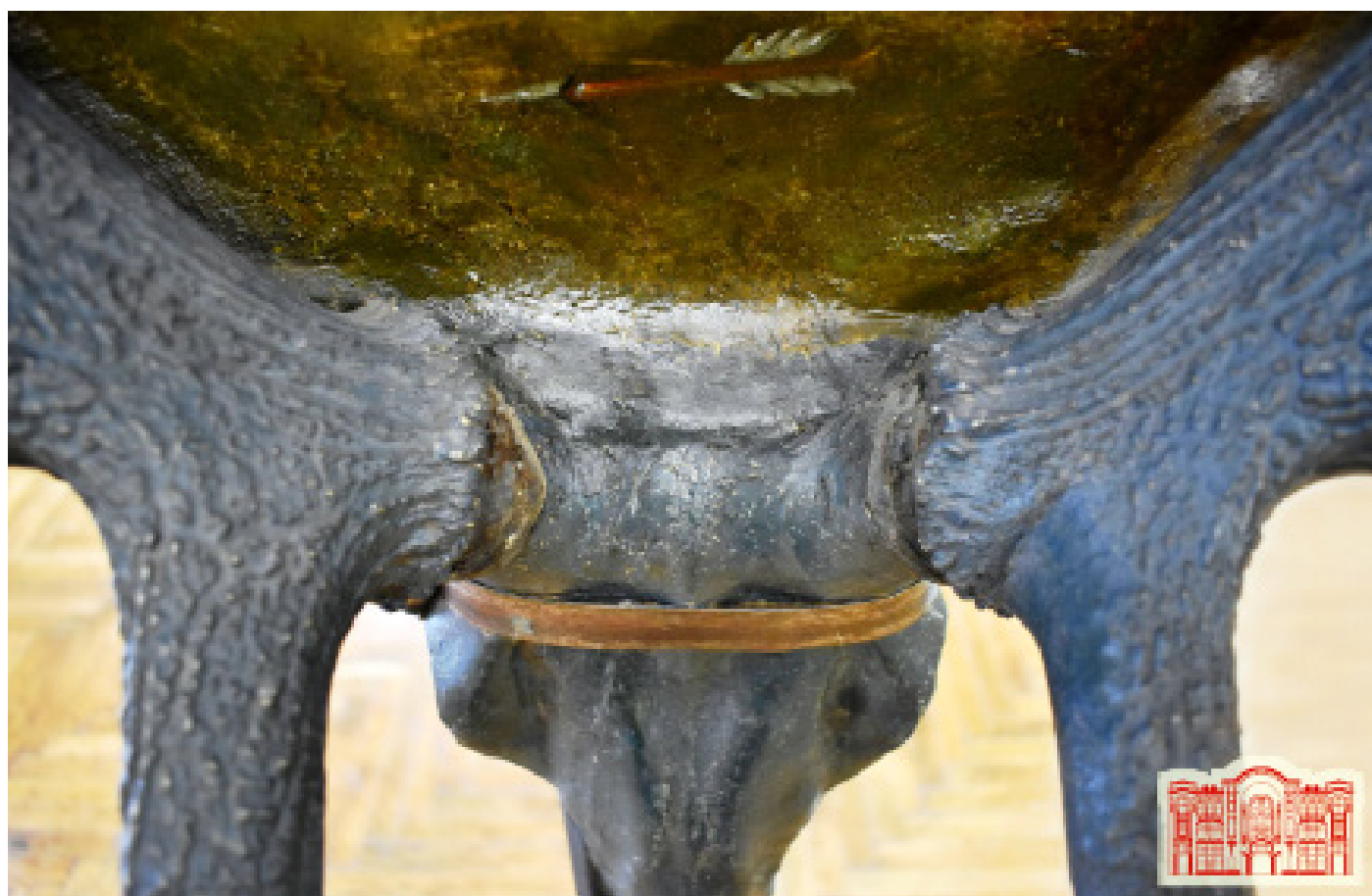

Рис. 2, 3

Рис. 4, 13

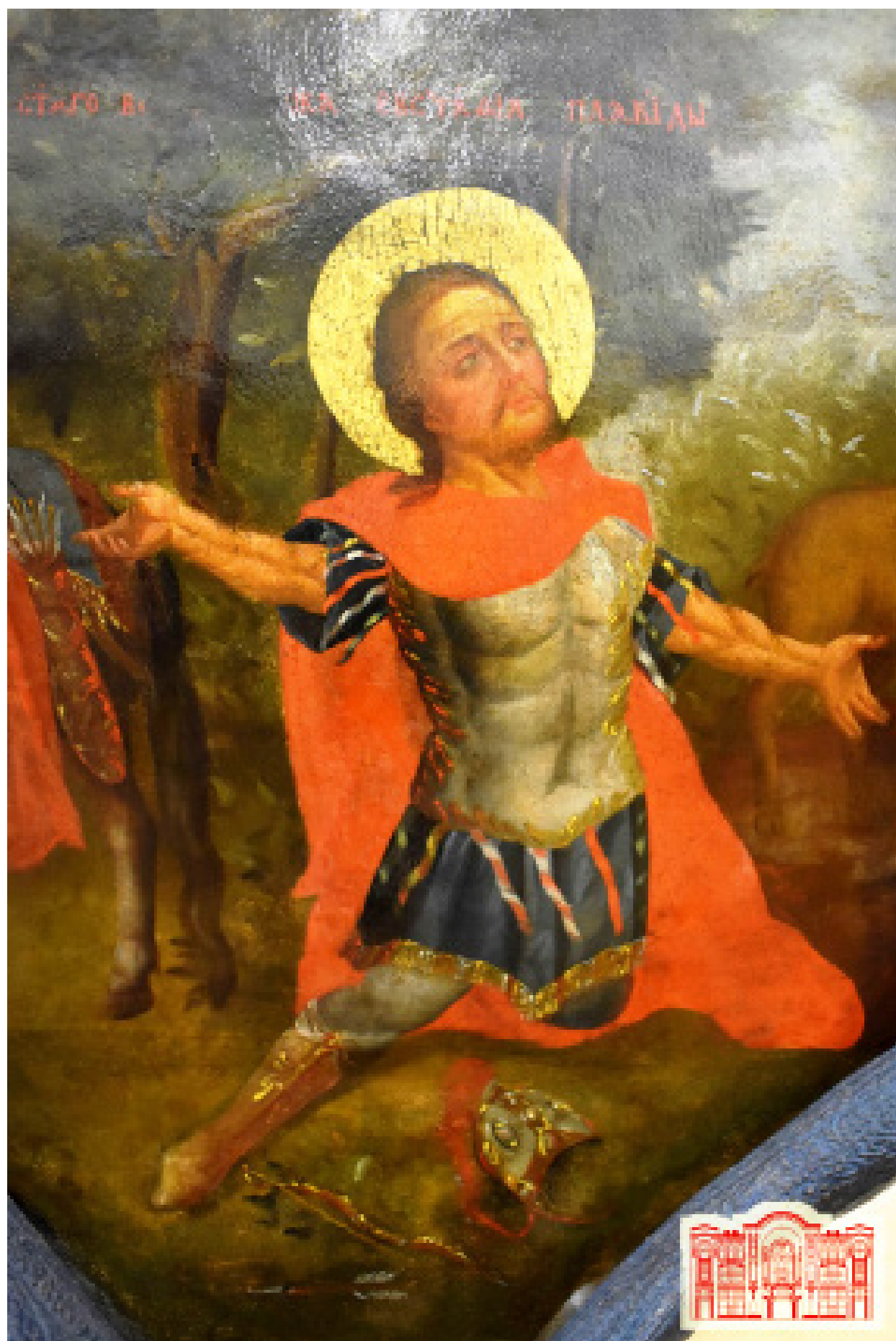

Рис. 5

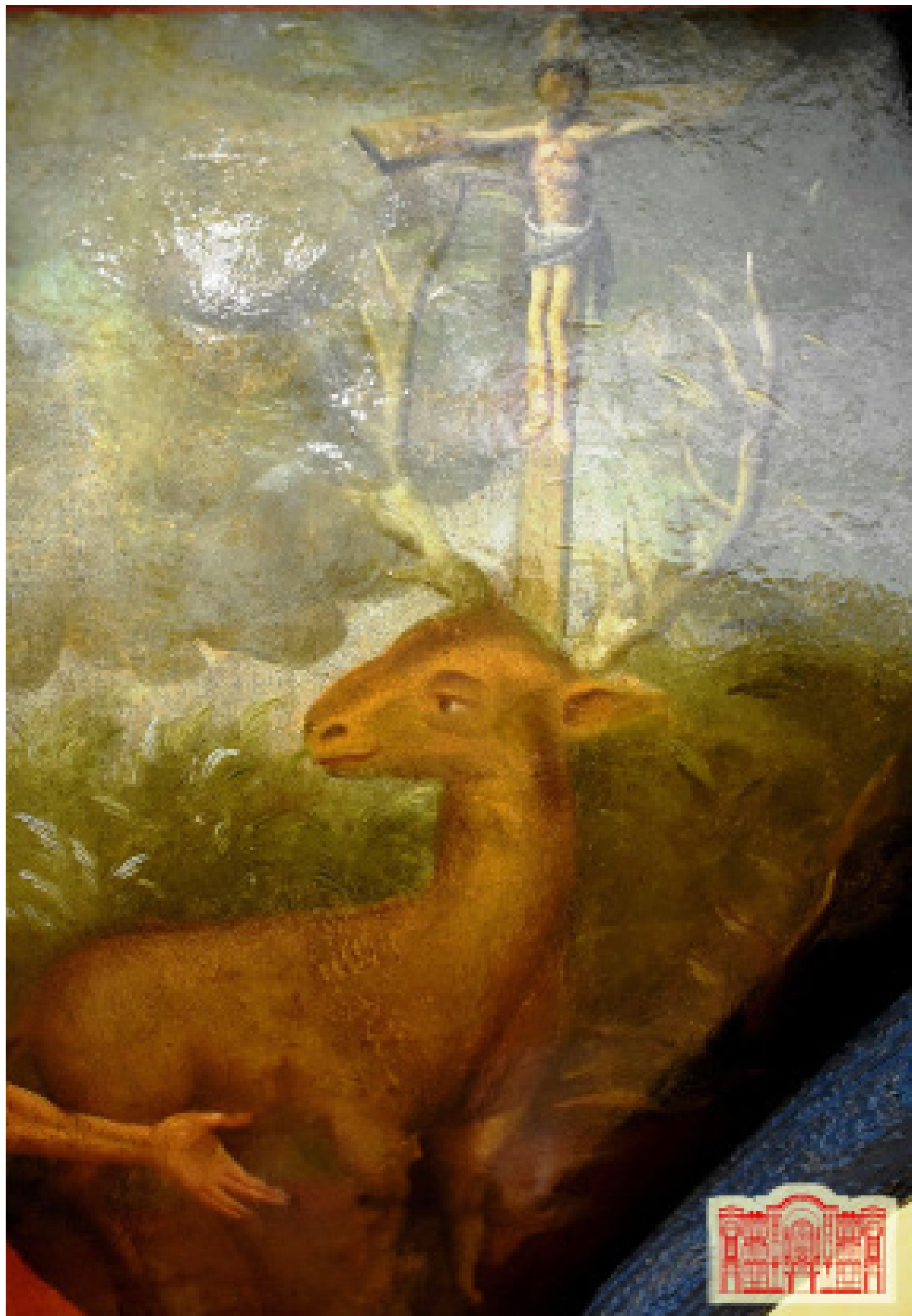

Рис. 6

Рис. 7

Рис. 8

Рис. 9

Рис. 10

Рис. 11

Рис. 12